

БУЙНЫ ЗДАБЫТАК БЕЛАРУСКАГА САНЕТАПІСАННЯ: ВЯНОК ВЯНКОЎ ВЯНКОЎ САНЕТАЎ СОФ'І ШАХ

В. П. Рагойша

Незалежны даследчык, г. Мінск, Беларусь, theorylit@bsu.by

Артыкул прысвечаны разгляду першага ў беларускім і, бадай, ва ўсім еўрапейскім санетапісанні вянка вянкаў вянкаў санетаў – «Дыядэмнай споведзі» Соф'і Шах (2022). Аналізуецца змест твора, даследуюцца асаблівасці яго формы. Паказваецца вялікі ўклад паэтки ва ўзбагачэнне санетыстыкі ўвогуле.

Ключавыя словы: Соф'я Шах; «Дыядэзная споведзь»; санет; вянок санетаў; вянок вянкаў санетаў; вянок вянкаў вянкаў санетаў; карона вянкаў санетаў; дыядэма вянкаў санетаў.

У Дзень беларускага пісьменства, што ў 2023 г. праходзіў на Віцебшчыне, у Гарадку, як заўсёды, уручылі нацыянальныя літаратурныя прэміі. Лаўрэатам гэтай прэміі ў жанры паэзіі заслужана стала таленавітая паэтка са Светлагорска Соф'я Мікалаеўна Шах, аўтарка кнігі «Дыядэзная споведзь» [5]. Дзякуючы ёй беларускае (і не толькі!) вершаванне можна павіншаваць: у ім упершыню з'явілася надзвычай рэдкая, дагэтуль невядомая архітэктанічная форма – вянок вянкаў вянкаў санетаў (ВВВС), ці, па-іншаму, **дыядэма вянкаў санетаў**. Прычым 640-старонкавай кнігай «Дыядэзная споведзь» не толькі сам аўтар, але і выдавецтва «Навуковая думка», дзе кніга выйшла ў свет у канцы 2022 г., а таксама тыя, хто паспрыяў з'яўленню выдання, напісаў прадмовы (найперш Соф'ін муж рускамоўны паэт Ізяслаў Катляроў і акадэмік Аляксандр Каваленя), несумненна, таксама могуць ганарыцца: усе яны ўвайшлі ў гісторыю вершазнаўства. Гэта грандыёзная архітэктанічная санетная канструкцыя – новая не толькі ў беларускай, але і ў славянскай і, бадай, ва ўсёй еўрапейскай паэзіі. Праўда, гэтай падзеяй (сапраўды падзеяй!) у санетапісанні прынамсі Еўрапейскага кантынента ні ў Гарадку, ні пазней у Гомелі, дзе Соф'і Шах уручалі і абласную прэмію імя Кірылы Тураўскага, чамусьці гучна не пахваліліся. Што ж, мы, беларусы, народ да немагчымасці сціплы, свае перавагі перад іншымі краінамі афішыраваць не любім...

Бясспрэчна, сённяшняму чытачу не трэба асабліва тлумачыць, што санетам называецца верш з 14 радкоў, які ўзнік у Італіі яшчэ ў XIII ст. і складаецца з пэўным чынам зарыфмаваных двух катрэнаў (чатырох-

радкоўяў) і двух тэрцэтаў (трохрадкоўяў). Радкі катрэнаў звязаны дзвюма рыфмамі, тэрцэтаў – дзвюма ці трыма. Што да санета шэкспіраўскага тыпу, якім любіў карыстацца Уільям Шэкспір і якім напісана «Дыядэмная споведзь» Соф’і Шах, то тры катрэны ў ім маюць кожны сваю рыфмоўку і толькі два апошнія радкі абавязкова рыфмуюцца паміж сабой. Больш складаная санетная архітэктанічная форма – **вянок санетаў** (ВС), у які ўваходзяць 15 санетаў, 14 з якіх пачынаюцца апошнімі радкамі папярэдніх санетаў, і заключнага магістрала, што складаецца з першых радкоў усіх ранейшых санетаў. ВС нарадзіўся пазней за санет і ў сусветнай паэзіі сустракаецца намнога радзей. Як вядома, у беларускім вершаванні першыя ВС належаць Міхасю Кавылю («Цяжкія думы», 1956), Алеся Салаўю («Вянок санетаў», 1958) і Нілу Гілевічу («Нарач», 1967).

У 1987 г. у другім выданні свайго «Паэтычнага слоўніка», растлумачваючы тэрмін «вянок санетаў» і прыводзячы як прыклад ВС «Курганы» Анатоля Сербантовіча, я своеасабліва «правацыраваў» паэтаў на напісанне яшчэ больш складанай формы, чым ВС вянка вяноў санетаў (ВВС), або **кароны вяноў санетаў**: «Унікальная кампазіцыйная форма – *вянок* ВС, у які ўваходзяць 15 ВС; апошні, пятнаццаты, складаецца з магістралаў усіх папярэдніх ВС» [3, с. 322]. Прычым падкрэсліваў, што «ва ўсходнеславянскай паэзіі такая форма адсутнічае», хоць і ведаў, што да таго часу некалькі рускіх паэтаў спрабавалі ўвесці яе ў паэзію, баючыся пры гэтым, як некалі Ілья Сяльвінскі, «з’ехаць з глузду». І не дзіва! ВВС складаецца не больш і не менш як з 225 санетаў (!), кожны наступны з якіх пачынаецца апошнім радком папярэдняга санета. А магістрал займае цэлы ВС! Вось вам і еднасць алгебры і гармоніі!.. «Правакацыя» ўдалася. Праз чатыры гады ў друку з’явіліся першыя ВВС – беларуса Змітрака Марозава «Апакаліпсіс душы» і рускага Анатоля Мартынава «Благовест». Як сведчыць Ізяслаў Катляроў (і не верыць яму нельга), два гады перад тым ВВС «Адухаўленне» напісала і Соф’я Шах [2, с. 8]. Аднак паколькі я ўлічваў толькі надрукаваныя творы (апублікавана ж «Адухаўленне» было ў 2000 г.), першыństwo ў стварэнні гэтай санетнай архітэктанічнай формы аддаў не ёй.

У трэцім выданні «Паэтычнага слоўніка» (2004) у асобным артыкуле пра ВВС, абапіраючыся на звесткі некаторых рускіх санетолагаў, я ўпершыню ў нашым вершазнаўстве сказаў і пра самую вышуканую форму – дыядэму вяноў санетаў: «У 1994 г. рускі паэт С. Мінтаіраў стварыў дыядэму санетаў – архітэктанічную канструкцыю з 15 ВВС» [4, с. 436]. Праўда, «дыядэма» Сяргея Мінтаірава «Восхождение к...», відаць, да гэтага часу яшчэ не надрукавана: прозвішча яе стваральніка не значыцца ў «Электронном каталоге венков сонетов русской поэзии» (1889–2015) нават сярод аўтараў хаця б 20 ВС [1, с. 66–67]. Апрача таго,

у Сяргея Мінтаірава не класічная дыядэма вянкаў санетаў. У яе складзе, па звестках тых жа санетолагаў, «не толькі вянкi чыстых санетаў, але i вянкi палавінных, безгаловых, перавернутых, храмых, хвастатых, з кодай, састаўных санетаў... У гэтай дыядэме прысутнічаюць вянкi рубай, вершаў... i іншыя паэтычныя формы, уключаючы вянок віланелаў i вянок трыялетаў» [1, с. 83]. На стварэнне дыядэмы вянкаў санетаў «замахнуўся» i Аляксей Берднікаў, аўтар вершаванага рамана «Некий Муж, или Низложение Ренессанса» (2015). Але ў гэтым творы не 15 ВВС, а ўсяго толькі тры [1, с. 79–87].

Усё сказанае i дазваляе першыняство ў стварэнні дыядэмы вянкаў санетаў, прынамсі ў еўрапейскай паэзіі, аддаць беларускай паэтцы Соф'і Шах. I годам яе з'яўлення трэба назваць год выдання кнігі «Дыядэмная споведзь» – 2022. Хаця, па аўтарытэтным сцверджанні таго ж Ізяслава Катлярова, твор быў завершаны яшчэ ў 2019 г. Дарэчы, тады яго апошні, 15-ы магістральны ВВС, што ўвабраў 14 магістралаў папярэдніх ВС, быў змешчаны ў газеце «ЛіМ» (7 чэрвеня 2019 г.). Гэта, з аднаго боку, вывела Соф'ю Шах у лік галоўных творцаў беларускага санетарыя, а з другога – дазволіла мне ўвесці ў энцыклапедычны даведнік «Верш. Паэзія» (2020) спецыяльны артыкул «Вянок вянкаў вянкаў санетаў» [4, с. 360].

Заўважу, аднак, што Ізяслаў Катляроў некалькі злукавіў, калі ў прадмове да «Дыядэмнай споведзі» напісаў, што яму «раней не даводзілася ні чытаць, ні чуць пра вянок вянкаў вянкаў санетаў. Не ведала гэтага i Соф'я Шах» [5, с. 10]. На шчасце, ведала! I здолела ўвасобіць тэарэтычныя веды ў галіне вершазнаўства ў паэтычную практыку. Дзякуючы таленту, выключнай працаздольнасці, творчай мэтайнасці, пастаяннай падтрымцы мужа i спрыяльным бытавым умовам. А таксама – папярэдняя грунтоўная творчай «рэпетыцыі», куды ўвайшло напісанне каля 230 ВС i каля 15 ВВС.

Што ж уяўляе сабой «Дыядэмная споведзь» Соф'і Шах? Дагэтуль такога аб'ёмнага вершаванага твора ў беларускай (i, відавочна, ва ўсёй славянскай) паэзіі не было. Уключае ён 3375 санетаў шэкспіраўскага тыпу (!), спалучаных паміж сабой апошнімі радкамі, мае 47 250 радкоў (!) i сувымерны па памеры з такімі мастацкімі палотнамі, як «Боская камедыя» (1307–1321) Дантэ Аліг'еры, «Апантаны Раланд» (1516–1532) Лудовіка Арыёста, «Вызвалены Іерусалім» (1580) Тарквата Таса. Паводле жанру гэта дакументальная сацыяльна-бытавая аповесць-медытацыя, напісаная ў форме 15 карон вянкаў санетаў. Медытацыйны пачатак яе вызначаецца шматлікімі псіхалага-аналітычнымі, часам філасофскімі развагамі пра асноўнае з таго, з чым паэтка сутыкалася ў сваім няпростым i некароткім жыцці (у 2022 г. яна адзначыла 75-годдзе). А там былі не толькі радасці, здабыткі, але i расчараванні, перажыванні, беды, за

якія лёс нарэшце ўзнагародзіў яе святлом сапраўднага кахання, шчаслівага замужства, значнымі мастацкімі (не толькі паэтычнымі, але і жывапіснымі) дасягненнямі, выдатнымі вучэбнымі поспехамі дачкі... Што да пачатку дакументальнага, то ён – у храналагічна паслядоўным выяўленні дакладных аўтабіяграфічных рыс, у пераліку тапанімічных назваў, многіх рэальных ВС і карон ВС, у аб'ектыўным прызнанні некаторых сваіх недахопаў, памылак, у асэнсаванні сутнасці ўласных паводзін, характару, хібаў і г. д. Адным словам, ва ўсім, што ўключае ў сябе паняцце «споведзь». Сапраўды, Соф'я Шах санетнай дыядэмай шчыра паспавядалася перад Богам і чытачамі за ўсё перажытае, здзейсненае, страчанае і здабытае. Як слухна заўважыў Ізяслаў Катляроў, «толькі так асабістае перастае быць уласным і набывае мастацкае абагуленае ўвасабленне. Жанравая неабходнасць паўтарэння радкоў надае не толькі рытмамузыку, але робіцца і сэнсавым камертонам, які грунтуе ўсё тое, што нібыта можа знікнуць у бясконцых лабірынтах падсвядомасці» [5, с. 9–10].

Кожны з 14 ВВС «Дыядэмнай споведзі» прысвечаны нейкаму этапу ці праблеме жыцця яе аўтаркі, што звычайна (але не заўсёды) вычытваецца з саміх назваў карон вянкаў санетаў. Вось яны:

1. *«Жылі калісьці продкі на зямлі...»* – пра далёкіх і блізкіх продкаў паэткі.

2. *«Жылі бацькі мае не надта плённа...»* – аповед пра гаротнае пасляваеннае жыццё бацькоў: Лукер'і Шах і яе грамадзянскага мужа Міколы Рагаўца.

3. *«З'явілася і я нібы з палону...»* – чаму «нібы з палону»? Палонам была кутузка, куды пасадзілі маці «з-за хлеба, з-за кавалачкаў нічыйных», узятых употай у сталоўцы ў галодным пасляваенным 1947 г. Але, піша паэтка, паколькі *«мне нарадзіцца набліжаўся час... датэрмінова выпусцілі нас»*.

4. *«А потым школьныя гады пайшлі...»* – успаміны пра школьнае навучанне.

5. *«Ужо вось і студэнтка ў Мазыры...»* – вучоба на факультэце пачатковых класаў Мазырскага педінстытута.

6. *«Ужо вось, самастойная, працую...»* – праца ў аддаленай палескай вёсцы *«чатыры сельска-даўнія гады»*, у час якіх *«хлапец прыкмеціўся на танцах»* і – *«падумала, што долечку ладкую»*...

7. *«Вяртаюся ў Азарычы, гарую...»* – вяртанне ў родныя Азарычы з двухгадовай дачкой (*«...вырасла без бацькі я сама // і долю ёй перадала такую»*), праца ў дапаможнай школцы суседняй вёскі, пачатак паэтычнай творчасці (на рускай мове).

8. *«На ўсё яшчэ няўцямленай пары...»* – завочная трохгадовая вучоба ў Мінскім дзяржаўным педагагічным інстытуце імя Максіма Горкага на дэфекталагічным факультэце, урачыстыя праводзіны дачкі ў першы клас, хвароба і смерць маці, з якой так і не наладзіліся цёплыя душэўныя адносіны.

9. *«І ўзнік на волі Божай Светлагорск...»* – нечаканы пераезд у Светлагорск, *«а ў ім – з каханым на вякі сустрэча»*, сустрэча ў рэдакцыі раённай газеты з Ізяславам Катляровым, які прапанаваў Соф’і перайсці ў творчасці на больш блізкую ёй беларускую мову. Шчырае прызнанне ў каханні да будучага мужа. Заканчэнне дачкой Людмілай сярэдняй школы з залатым медалём, выбар для далейшага навучання філасофскага факультэта Ленінградскага ўніверсітэта.

10. *«Санкт-Пецярбург, на вабы адмысловы...»* – услаўленне Санкт-Пецярбурга, куды паехала вучыцца дачка (у той час ён яшчэ зваўся Ленінградам), трывога за яе лёс, якой па спадчыне перадала сваю *«палыновую планіду»*. Дачка без шлюбу нараджае ўнучку.

11. *«Паэзія і жываніс – аснова...»* – радасць ад узаемакарыснага творчага самавыяўлення ў словах і фарбах: *«Слоў не хапае – фарбы спеў снуюць... А мала фарбаў – словы ўслед пяюць»*. Дарэчы, *«Дыядэмная споведзь»* ілюстравана цікавымі малюнкамі самой Соф’і Шах. Гімн роднай мове: *«Ах мова беларуская – наш скарб! // Самое мілагучнасці крыніца, // крынічнасці павучай шчыраўніца...»* Радасць ад сямейнага шчасця (нягледзячы на «дыктат» быту), услаўленне мужа: *«Настаўнік, сябра, муж доўгачаканы, // не пабаюся мовіць – ідэал», «То ад яго мой дух набыў размах, // то ад яго – у творчасць ясны шлях»*.

12. *«Праз настальгіі покліч-адгалос...»* – *«пяюха споведных вянок»*, як называе сябе паэтка, праходзіць настальгічнай памяццю скрозь усе этапы свайго жыцця, ад ранняга маленства, «юнацтва мулкага» да цяперашняй сталасці, раскайваецца ў асобных сваіх грахах, прызнаецца нябожчыцы-маці: *«Я вырасці дагэтуль не змагла... // О каб магчымасць ведаць ты знайшла, // якая я няшчасная і ў шчасці!..»*

13. *«І я – нібы з раздвоеным іспытам...»* – Адзін іспыт: *«Мінулае ўсё не дае спакою... // няма ж ні дзянёчка аднаго, // каб я туды не мкнулася з тугою»*. Другі іспыт – *«Сучаснае... // мне прад’яўляе ўжо свае правы»*. Выхад? *«Адно на свой і спадзяюся дух. // У ім патрэбу мае мой каханы; // дачка і ўнучка ў краі тым туманным; ім я найперш – выратавальны круг»*.

14. *«Жыву далей, аддаўшыся малітвам...»* – шчырыя і розныя малітвы, з якімі паэтка *«ў Гасподні мкне пагляд»*: малітва-«каянне» (*«...што я жыццё наладжваць маладое // без промахаў-памылак не магла»*), малітвы-просьбы – за лепшую долю дачкі Людмілы *«у сям’і,*

што з чалавек таксама двух», унучкі Марынкi («Адзінай, як i дочачка сама, // бязбацькавай, як дочачка, таксама»), за здароўе мужа Ізяслава («Здароўя, мілы Божа, мужу дай!.. // Каб толькі існую магчымасць меў – // каб мой каханы мог вяршыць распеў...»).

15. *«Магістрал»* – ВВС, што ўвабраў у сябе магістралы ўсіх папярэдніх санетных карон.

Такая фабула «Дыядэмнай споведзі» Соф’і Шах. Яе надзвычай шчыры і падрабязны «дыядэмны сповед-сказ, храналагічны і вянкоўянквы», усюды вядзецца ад імя «Я» паэткі. Яна «выгортвае, выструньвае душу» перад Богам і самымі блізкімі людзьмі: нябожчыцай-маці, дачкой, унучкай, мужам. А разам з тым – і перад намі, хто чытае/слухае гэту споведзь. Прычым гэтае «выгортванне» душы сустракаецца амаль заўсёды пры апаведзе пра ўсе значныя падзеі і праблемы, увасобленыя ў пералічаных вышэй ВВС. Перад намі, па сутнасці, тонкі псіхааналіз, і сама Соф’я Шах выяўляе сябе арыгінальным псіхааналітыкам, што, дарэчы, у паэтычным эпасе (у адрозненне ад прэзаічнага) сустракаецца не так часта. І абумоўлена гэта, відавочна, не толькі своеасаблівасцю яе таленту, але і глыбокімі псіхалага-педагагічнымі ведамі, набытымі падчас навучання ў двух педагагічных інстытутах.

Споведзь у Соф’і Шах нярэдка пераходзіць у развагі, глыбокі роздум на самыя розныя актуальныя тэмы: пра жыццё як «супярэчнасцей адзінства», патрыятызм, спадчыннасць, экалогію, сувязь чалавека з малой радзімай (дакладней – родным кутом), пра ўзаемаадносіны дзяцей і бацькоў, прынцыпы выхавання, сутнасць, псіхалогію і нават фізіялогію творчасці, узаемасувязь паэзіі і жывапісу, своеасаблівасць паэзіі як мастацтва слова і многае іншае. Што да выкарыстання розных відаў і форм санетаў і вянкоў санетаў, то тут Соф’я Шах «смела і таленавіта эксперыментуе. Даказаўшы, што класічныя вянкi санетаў – яе родная стыхія, паэтэса мае на гэта права. І якіх толькі вянкоў санетаў у яе няма! Змешаныя – шэкспіраўскія катрэны і класічныя тэрцэты; безгалоўныя – без аднаго катрэна; усечаныя – з адным тэрцэтам; безгалоўна-ўсечаныя, перавернутыя – катрэны і тэрцэты памяншаліся месцамі; зблытаныя – катрэны чаргуюцца з тэрцэтамі; безгалоўна-хвастатыя; хвастатыя – з трыма тэрцэтамі... А яшчэ вянкi, у якіх санеты складаюцца з двух пяцірадкоўяў і аднаго чатырохрадкоўя. Пры гэтым паэтэса дазваляе сабе карыстацца не толькі традыцыйнымі 5- альбо 6-стопным ямбам, а і іншымі вершаванымі памерамі. Але ўсё гэта – выключэнне. Ад маладой, вясёлай сілы таленту, ад жадання яшчэ раз адчуць паслухмяную лагоднасць роднай мовы, якая можа выказаць усё. Аднак звычайна Соф’я Шах стараецца не парушаць мастацкіх канонаў» [2, с. 9].

Не парушае Соф'я Шах санетнага канона і ў «Дыядэмнай споведзі», напісанай, як ужо было заўважана, санетам шэкспіраўскага тыпу. Гэтай форме санета паэтка прысвяціла ў сваёй санетнай дыядэме нават асобны санет:

*Пра ўсё, што мучыць, радуе, трывожыць,
што ў сэрцы і ў душы кладзе свой след,
вось іменна шэкспіраўскі санет
найлепей здолее ў сабе ўвасобіць.
Чаму я скарыстала не класічны?
Ды я казалі ўжо раней, – таму
што ў тым імпульту прагнаму майму
не той прастор, імкненням сіметрычны.
А тут свабоды-волі значна болей
дыханню думак, разважанню іх
пра ўсё, што напаяе зрок і слых
праз горычы, сумненні, ўсцехі, болі.
Што засяроджвае сябе і доўжыць,
што прагу, скруху, захапленне множыць [5, с. 456].*

Соф'я Шах ад той жа «маладой, вясёлай сілы» не баіцца ўплятаць у свой паэтычны аповед дзясяткі літаратурных і літаратуразнаўчых паняццяў, што дазваляе выкарыстаць некаторыя старонкі «Дыядэмнай споведзі» нават у якасці навучальнага матэрыялу для філолагаў па курсах «Тэорыя літаратуры», «Уводзіны ў літаратуразнаўства», «Псіхалогія мастацкай творчасці». Я ўжо не кажу, што і звычайны чытач можа ў многім літаратуразнаўча ўзбагаціцца, уважліва ўспрымаючы тыя ці іншыя санеты. Вось, напрыклад, тры санеты з адзінаццатага ВВС, прысвечаныя ўслаўленню паэтычнага натхнення (у лексіконе паэткі яно часам называецца «*імпультам*»):

8

*То з ім і ад яго – мой спеў заўзяты,
то з ім і ад яго – мой спеўны час,
а ў спеве альтэрнанс ці асананс,
ці эліпсамі, іктамі багаты,
хіба на гэта ўвагу я звяртаю?
Хіба я думаю, вось тут – пуант,
а тут гіпербала ўжо акурат,
а тут вось і метафару ўжываю...
А потым і для большае акрасы*

цэзуру скарыстаю і *рэдыф*,
каб *фонікай* свяціліся ад іх
або *мелодыкаю* – *перыфразы*...
Ды я спяваю проста акрыленнем, –
дні цалкам падначалены *натхненню*.

9

Дні цалкам падначалены натхненню.
Яно, яно – найісны цудадзеі,
і мне ніякай справы, дзе *спандэй*
уласнаму расцешыўся з'яўленню,
а дзе *інверсія* зазіхацела,
дзе нечакана ўзнік *асіндэтон*,
дзе *рытмікай* душу бярэ ў палон
рэчытатыў пашырана і смела.
Ды мне ніякай сапраўды турботы,
ці ёсць там *клаўзула*, а ці няма,
сінестэзія з'явіцца сама
ці трэба клікаць з велькае ахвоты...
Яны мне – ўсё адно, у рэшыце рэшт, –
звініць і ззяе споведны *імпэт*.

10

Звініць і ззяе споведны *імпэт*,
крыляе дух, ім чуйна разгуканы!
Якая розніца яму да тайны,
дзе *арсіс-тэзіс*, дзе той *лагаэд*?!
Які канкрэтна стаўся ладам *рытм*,
завецца *рыфма беднай* ці *багатай*,
трайной, ці *сэнсавай*, ці *мнагакратнай*,
яе *ламань* ці *банальны ўздым*...
А ці *таўталагічная* яна,
ці *парная*, *глыбокая*, *скразная*,
усечаная ўсё ж ці *састаўная*,
а можа, *экзатычная* чутна...
Імпэт! Імпэт! У ім увесь сакрэт.
Праз гэтку стан і бачу белы свет [5, с. 433].

Не варта, аднак, наіўна думаць, што для паэта тэарэтыка-літаратурныя веды непатрэбныя, галоўнае – натхненне, «*імпэт*». Слушна

ўсхваляючы так неабходнае для мастацкай творчасці натхненне, Соф’я Шах адначасова выяўляе глыбокае веданне паэтыкі верша. Не ў кожным літаратуразнаўчым слоўніку знойдзецца тлумачэнне ўсіх тэрмінаў, дарэчы ўжытых паэткай хаця б толькі ў прыведзеных вышэй трох санетах (гэтыя тэрміны вылучаны шрыфтам). Што там казаць: нават каб напісаць звычайны санет, трэба ведаць яго архітэктоніку. Тым больш, каб стварыць ВС, карону санетаў, санетную дыядэму. Адным натхненнем тут не абыздзецца...

Па законах мастацкай тыпізацыі выказанае і выяўленае аўтарам у вершаваных радках пра сябе і для сябе становіцца абагульненым, усюдыісным, тыповым. Як, напрыклад, у сцвярджэнні патрыятычных перакананняў. Паэтэса ганарыцца сваім народам: *«Сцвярджае не адна ўжо сотня год: // мы ўдумлівы, разважлівы народ»; «Да працы ў нас адметная прыхільнасць. // Бог ведае пра нашу працавітасць»*. Яе штодзённая турбота і як педагога, і як паэта – *«Каб вырасталі ад душэўнай моцы // з таленавітай нашай дзетвары // сапраўдных спраў сапраўдных майстры // і любіць Радзімы абаронцы»*. *«Не трэба нам чужое, а сваё // радзімае, святое – абаронім»*, – упэўнена яна. Паэтэса заклікае помніць, *«якой цаной здабытая свабода, // якая плата за збаўлены мір»*. Просіць Госпада: *«Не дай нам, Божа, трэцяе вайны! // Намуштраваў даволі нас Чарнобыль...»*

Патрыятычнае, як і ў іншых таленавітых прадстаўнікоў нашай творчай эліты, у паэткі цесна звязана з нацыянальна-беларускім. Можна зразумець яе клопат, каб маладыя *«чулі мілагучча роднай мовы», «каб дух нацыянальнасці ўваскрос – // і не на час якісьці месчачковы...»* Як і ў любой іншай нацыі, у беларусаў родная мова ўваходзіць у склад самых важных нацыянальных ідэнтыфікацыйных асаблівасцей, чыннікаў гістарычнай памяці. Апафеозам беларускай мове гучаць радкі: *«Самое мілагучнасці крыніца – // цяплівіца з пранізлівых вякоў, // прыхільніца суседніх родных моў, // гарэзніца прытым і жартаўніца... // Руплівіца, настаўніца, святыня – // і ўсё-ткі вучаніца і слуга...»* Як некалі слухна сказаў Алесь Разанаў, у кожнага народа ёсць прынамсі адзін геніяльны твор – родная мова. І паэтка заклікае захоўваць гэты твор, як гэта рабілі ў свой час і Францішак Багушэвіч, і Янка Купала, і Максім Багдановіч, і Максім Танк, і ўсе іншыя буйныя беларускія творцы. Як і яны, аўтарка *«Дыядэмнай споведзі»* рупіцца:

*Каб і нашчадкі прамаўляць магі
Не «Родина», а найчасцей «Радзіма»,
і не «Отечество», а ўсё ж «Айчына»,
на беларускай жывучы зямлі.*

Двухмоўе – гэта добра, як яно
 у раўнапраўнасці, у раўнавазе,
 у поўным, так бы мовіць, кансанансе
 чутно пераканаўча і відно.
 Калі той прыйдзе час? Ці будзе ён?
 Баюся і ўявіць стан адваротны,
 для мовы несучешны ды самотны,
 калі манкурцтву трапіць у палон...
 Нашчадкі ўцямяць для сваёй высновы
 самую існасць, а не толькі словы [5, с. 590].

Аднак Соф’я Шах – што да роднай мовы – не абмяжоўваецца толькі заклікамі берагчы і шанаваць яе. Паэтка самой сваёй споведдзю выяўляе вялікае лексічнае і граматычнае багацце беларускай мовы. Лексікон яе настолькі грунтоўны і разнастайны, што дыядэма вянкаў санетаў не можа быць абыдзенай увагай беларускіх лексікографаў. *«А колькі не раскрытых шчэ прываб // у мовы нашай мілай, мяккагучнай?!»* – слухна сцвярджае яна. І даволі часта, калі не хапае патрэбных слоў, звяртаецца да неалагізацыі, аўтарскіх наватвораў. Прычым усе яны сэнсава зразумелыя: *вабы, гукаблікі, дзеяпраяўленні, звышашаламленні, поўнезакат, поўняўсходдзе, пыламроіва, пяха, рытмалад, самаіснасны, санетчыца, туманадым, фарбасвет, шала-вір, шырадалеч, шэрасінь* і г. д. Толькі пісьменнік, які, умоўна кажучы, купаецца ў моўнай стыхіі, можа так вольна, смела і дарэчы абыходзіцца са словам. Як бачым, цалкам меў рацыю Ізяслаў Катляроў, калі ў свой час раіў аўтарцы ранніх рускамоўных вершаў перайсці на родную мову. І яна, разумна ўспрыняўшы тую прапанову, шчодро аддзячыла мове. А разам з тым – і свайму дарадцу, які па волі лёсу стаў яе абраннікам, мужам.

У «Дыядэмнай споведзі» неаднойчы Соф’я Шах шчыра прызнаецца мужу ў сваёй вялікай павазе, глыбокім каханні да яго: *«Якое шчасце мець такога мужа! // Ды з ім усе іспыты можна здужаць, // процістаяць усячынам любым»*. Несумненна, Соф’я мае свае падставы, каб нават ідэалізаваць Ізяслава: *«Каханы мой стаць светачам сумеў, // бо мудрасцю заўсёды прамянеў»*; *«Няма ягонай мудрасці мяжы, // раз талент з геніяльнасцю такою»*. Ведаючы Ізяслава Катлярова як выдатнага рускамоўнага паэта Беларусі, аўтара кнігі санетаў, дзвюх кніг вянкаў санетаў і яшчэ дзвюх – вянкаў вянкаў санетаў, усё ж часам не хочацца згадзіцца з залішняй яго ідэалізацыяй: *«Да розуму яго не дацягнуцца, // да розуму яго не дарасці...»*; *«Усім сумленнем прызнаю сваім: // маленькая – у параўнанні з ім»*. А калі муж, старэйшы за жонку на 10 год, цяжка захварэў, Соф’я стала прасіць-маліць Госпада: *«Здароўя мужу дай, каб*

не слабеў, // каб ён магчымасць гэтакую меў»; «Я так санет прасільны завяршу: // хоць аддалі расстайную мяжу». Часам здавалася, што «ва ўсмішчы вось Гасподняй узнікае // наблажлівасць якаясь неўпрыкмет», і тады да Усявышняга ішла просьба, «каб даў нам паміж сонейкавых промняў // сябе парадаваць гадочкаў сотняй...» На жаль, малітвы не дапамаглі: у першай палове 2023 г. Бог забраў Ізяслава да сябе...

Такі вянок вянкаў вянкаў санетаў Соф'і Шах «Дыядэмная споведзь». Твор мастацкі, таленавіта-паэтычны. Зместам – глыбока-асабісты, шчыра-споведны, формаю – інавацыйны і не толькі ў беларускай, але і ва ўсёй еўрапейскай паэзіі.

БІБЛІАГРАФІЧНЫ СПІС

1. Венок сонетологов и сонетистов / под ред. О. И. Федотова. – М. : Рус. слово, 2016. – 360 с.
2. Катляроў, І. Беларусь мае сваю санетную дыядэму / І. Катляроў // Дыядэмная споведзь: вянок вянкаў вянкаў санетаў / С. Шах. – Мінск : Беларус. навука, 2022. – 640 с.
3. Рагойша, В. П. Паэтычны слоўнік / В. П. Рагойша. – 2-е выд., дап. – Мінск : Выш. шк., 1987. – 416 с.
4. Рагойша, В. П. Паэтычны слоўнік / В. П. Рагойша. – 3-е выд., дапрац. і дап. – Мінск : Беларус. навука, 2004. – 576 с.
5. Шах, С. Дыядэмная споведзь: вянок вянкаў вянкаў санетаў / С. Шах. – Мінск : Беларус. навука, 2022. – 640 с.